
Activities of the Makkabi Movement in Damascus and Beirut between the two World Wars / פעילותה של תנועת המכבי בדמשק ובבירות בין שתי מלחמות העולם

Author(s): נחום מנחם and N. Menachem

Source: *Movement: Journal of Physical Education & Sport Sciences* / כתב-עת: בתנועה: כתב-עת / אדר א' / מרץ, 1992, Vol. א&lrn;, No. 3 (מרץ / אדר א' / מרץ, 1992), pp. 7-26

Published by: Academic College at Wingate

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23632839>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Movement: Journal of Physical Education & Sport Sciences* / כתב-עת: בתנועה: כתב-עת / אדר א' / מרץ, 1992, Vol. א&lrn;, No. 3 (מרץ / אדר א' / מרץ, 1992), pp. 7-26

עיון ומחקר

פעילותה של תנועת המכבי בדמשק ובבירות בין שתי מלחמות העולם

נחום מנחם

הרקע הלאומי לפעילות תנועות הנוער בסוריה ובלבנון

מטרת המאמר ומקורותיו

מאמר זה חושף לראשונה את מהלך פעילותן הספורטיבית והלאומית של תנועות הנוער, שפעלו בקרב קהילות סוריה ובלבנון בתקופה שבין שתי מלחמות-העולם, בהיותן לכודות בצבת מאבקי הלאומיות הערבית והתנועה הציונית לעצמאות לאומית, ובצל הסכסוך הערבי-יהודי בארץ-ישראל. המאמר יתמקד בעיקר בפעילותם המגוונת של חברי תנועת המכבי, שחיו לעיתים כאנוסים בין שתי נאמנויות נדרשות, שהניגוד ביניהן הלך והחריף בזירת סוריה הגדולה. פעילות תנועות הנוער, שפעלו לצד בתי-הספר העבריים שפעלו בסוריה ובלבנון, והזועדות השונות, שהוקמו למען הקרן הקיימת, קרן היסוד, מפעל השקל ועוד, שימשו **כתחליף לתנועה ציונית קהילתית**, שמעולם לא קמה בסוריה ובלבנון. פעילות זו של חברי התנועות ובוגריהן, מן **התחייה, קדימה, המכבי, הצבי, החלוץ והפועל** בקרב הקהילות, ששכנו בקן הלאומנות הערבית וסבלו מהנהגה אנמית ומוכתבת על-ידי השלטונות, הביאה להתעוררות הגאווה הלאומית של הקהילות חסרות המגן. חברי התנועות עסקו בנוסף למקובל באגודות ספורטיביות, גם בהפצת השפה העברית, בגיוס תרומות למען הקרנות הלאומיות ולמען מפעל השקל הציוני, בסיוע ובגיוס כספים למהגרים היהודים מאסיה ומאירופה. מהגרים אלה נעזרו בקהילות, ובעיקר בבוגרי התנועות, להברחתם ארצה בעליות בלתי-ליגאליות. בוגרי התנועות שימשו גם כסוכני מודיעין בלשכה הערבית של המחלקה המדינית, וניצלו את קשריהם עם ההנהגה הפוליטית בסוריה ובלבנון, לגיוס אישים סורים ולבנונים מרכזיים, לפעול כסוכנים של הסוכנות היהודית (א.צ.מ. 11.8.1936 S25/10121).

"בתנועה", חוברת מס' 3, תשנ"ב - 1992

בשל העדר מחקרים וחומר ספרותי על פעילות תנועת המכבי בין שתי מלחמות העולם, מתבסס מאמר זה על החומר הרב המתועד בכמה מקורות: המקור הראשון והעיקרי, הינו **תעודות בארכיונים**: הארכיון הציוני המרכזי (להלן **א.צ.מ.**), ארכיון העדה הספרדית (להלן **ק.ה.ס.**), ארכיון כ"י"ח (כל ישראל חברים) בפרז (להלן **א.כ.פ.**), וארכיון משרד החוץ הבריטי (להלן **P.R.O.**). המקור השני, **דיווחים** של מנהיגי הקהילות, פעילי תנועות הנוער הציוניות, המורים העבריים, שליחי המוסדות הציוניים וסוכני הלשכה המאוחדת (הלשכה הערבית). המקור השלישי, **העתונות** ובמיוחד, **דאר היום**, ו**קול הלבנון** (בטאון הסתדרות המכבי בסוריה ובלבנון, בארכיון מכון וינגייט). המקור הרביעי, **ראיונות עם אישים**, ששימשו בתפקידים מרכזיים בתקופה הנדונה כמו: אליהו אילת, שעמד באותה עת בראש הלשכה הערבית; עמוס לנדמן, מרצה במכללה האמריקאית בבירות, בא-כוח הקרנות הלאומיות בלבנון ואיש הקשר של הלשכה הערבית בסוכנות היהודית; **רחל מוגרבי**, מורה בבית-הספר העברי בדמשק ומזכירת תנועת המכבי בסוריה; **אליעזר פסח**, גזבר תנועת המכבי בדמשק. תוכן הדברים להלן מתבסס על השוואת המידע והצלבתו מכל המקורות הללו.

פעילות התנועות בצל מלחמת העולם הראשונה

באוירת הנכאים של ראשית מלחמת העולם הראשונה נוסדו בדמשק בעידוד אברהם אלמליח ויוסף ליברמן, שניהלו את בתי-הספר העבריים, שתי תנועות לאומיות: **התחייה ומכבי**. המטרה של תנועות אלה היתה להעמיק את התודעה הספורטיבית והלאומית, ולהפיץ את השפה העברית. בראשית דרכן היה מספר הפעילים בהן כ-220 צעירים משכילים ואמידים משכבות-גיל שונות. ניסיון המורים העבריים לאחד את שתי התנועות לתנועת **התחייה-מכבי** נכשל, והן שבו ופעלו זו לצד זו. באוגוסט 1917 נוסדה גם אגודת בנות בשם **התקווה**, ובאותה עת הוקם גם **ועד עבריה**. בהשפעת המגורשים הארצישראלים שהתיישבו בדמשק, עסקו ארבע התנועות, בהפצת השפה העברית בקרב הקהילה, ובשל המניעים הלאומיים והרצון להתקרב לתנועה הציונית. חברי התנועות חוייבו לדבר ביניהם ועם הוריהם עברית בלבד. מדריכי התנועות ארגנו חוגים ומופעים ספורטיביים, ערבי-קריאה ספרותיים, ואף הקימו ספרייה עברית בשם **הרצליה** (א.צ.מ. s2/493, כ"א כסלו תרע"ו, 1915; י' אלול תרע"ז, 1917; ג' טבת תרע"ט, 1918). פעילות זו נטעה בקהילה גאווה לאומית. תופעה זו היתה חשובה במיוחד באווירה הקשה של ימי המלחמה ובמצב של חוסר הוודאות הפוליטית והבטחונית, שאפיינו את האזור, ואשר הוחמרו במידה רבה על-ידי

התגובה ללאומיות הערבית, שהחלה לתת את אותותיה ברחוב היהודי. מטרתו של ליברמן היתה להכשיר נוער לאומי, שיהיה בכוחו לא רק להגן על עצמו, אלא גם לגשר בעתיד בין שתי התנועות הלאומיות – היהודית והערבית: "חברי האגודה הם מהאינטליגנציה של דמשק ויש בהם צעירים בעלי קשרים ויכולת למשא ומתן עם הממשלה הסורית" (א.צ.מ. S2/493, כ"א כסלו תרע"ו, 1915).

בואה של ועדת קינג-קריין של חבר הלאומים לסוריה וללבנון כדי לדון בשאלת השלטון המנדטורי הרצוי במרחבי סוריה הגדולה, וכן מעורבותן של הקהילות בשאלה הארצישראלית ועתידה המדיני של סוריה, העמיקו את ההזדהות הלאומית ועוררו תמיכה בבית-הלאומי. הדבר התבטא בגיוס כספים ובתרומות לקרנות הלאומיות ולמגביות השונות, שעליהן הכריזו המוסדות בארץ. אווירת התחייה הלאומית הושפעה גם מפעילותו של אברהם אלמליח, שחזר לסוריה בשליחות ועד הצירים כדי לארגן את תמיכת הקהילות בבית הלאומי. בהרצאתו על "התחייה הלאומית והתנועה הציונית" בפני 500 חברי קלוב התחייה ונכבדי העדה בבית-הספר כ"ח בכירות, חיזק אלמליח את לב הקהילה ועורר אותה להמשיך ולתמוך ברעיון הציוני, למרות אווירת ההסתה האנטי-יהודית, שהתפתחה בעקבות תמיכת מנהיגי הקהילות בהקמת הבית הלאומי בפני ועדת קינג-קריין.

עם חילופי השלטון, בגמר מלחמת העולם הראשונה, נידלדלו שורות התנועות כתוצאה מהגירה מואצת של יהודי סוריה ולבנון לארצות אמריקה, למצרים ולארץ-ישראל (כהן, תשל"ט). ביזמת המורים העבריים התלכדו בכסלו תרפ"ב (1921) חברי מכבי, התחייה והתקווה עם אגודת קדימה, לשם **הרחבת המודעות הלאומית** ביהודי דמשק. לשם כך הוקמו בסיוע המורים העבריים בדמשק הועדות האלה: **ועדת שיעורי ערב לעברית, ועדת חדר קריאה, ספרייה והרצאות, ועדת עזר לבית-היתומים, ועדת קרן קיימת**. (א.צ.מ. S2/628, ט"ו כסלו תרפ"ב, 1921; AAL-5/621 [קק"ל], 17.3.1933; KH4C/694, י"א אדר תרצ"ג, 1933).

פעילות תנועת המכבי בדמשק

מבנה התנועה ומטרותיה

בדמשק פעלה רשת חינוך עברית-ארצישראלית, ששימשה חממה לצמיחתן של תנועות נוער ציוניות. בראשית דרכה שימשה זו מכשיר רב-עצמה למשיכת הנוער

"בתנועה", חוברת מס' 3, תשנ"ב - 1992

היהודי לבתי-הספר העבריים. לעומת כ"י"ח, שפרשה את חסותה על אגודת התחייה, אימצו המורים העבריים יוסף ליברמן, ישראל איתן, יהודה בורלא ובצלאל בצראוי את תנועת **המכבי הצעיר**, שהפכה ב-1919, לאחר שלוש שנות פעילות ספורטיבית ולאומית מוצנעת, לתנועה השולטנית בהרחבתם של בתי-הספר העבריים ושל מסגרות שיעורי הערב לעברית, שבהם למדו גם תלמידי כ"י"ח וגם הנערים העובדים. מורי כ"י"ח התנגדו להצטרפות תלמידיהם לשורות המכבי, ואף איימו להרחיק מביית-הספר את המצטרפים לתנועה זו. אך איום זה לא היה בו ממש, מאחר שמדובר היה בעשרות תלמידים, שהרחקתם היתה פוגעת בהכנסות בית-הספר מחד, ומשרתת את מטרות בתי-הספר העבריים, מאידך. על אף האזהרה הרבה, ששררה במשך עשרות בשנים לחינוך של כ"י"ח, ובניגוד לעמדת הוריהם, קשה היה לתלמידי כ"י"ח להתעלם מהפעילות הספורטיבית והלאומית של נערי המכבי. הם נמשכו למדים, לסמלים, לפעילות הגופנית ולמיפגני-הראווה הספורטיביים (לוי, תש"ם; אלמליח, תש"ז; א.כ.פ. 9.1.1920. Syrie, Damas, XVI, E151c, Haimoff Mme).

בדמשק אורגנה לראשונה תנועת **מכבי בוגרים**, גילאי 18-30, שהוכשרו במשך שלושה חודשים כמדריכים למכבי הצעיר. חברי המכבי אורגנו במסגרת דמוי-צבאית: 200 חברי התנועה (75 בנות ו-125 בנים) חולקו ל**פלוגות** בנות 12 חברים, כל שתי פלוגות היוו **קבוצה**, וכל ארבע קבוצות היוו **פרקה**. בראש מפקדי הפלוגות, הקבוצות והפרקות עמד **המצביא**.

באוקטובר 1919 **מוסדה** תנועת המכבי, לאחר שהרחיבה את שורותיה ל-300 חברים פעילים, שחויבו לתרום על-פי יכולתם תרומה חודשית משילינג אחד עד שישה שילינגים **לפעולות הסייע, לקופת הספר ולקרנות הלאומיות**. תרומות אלה היו בנוסף על המס החודשי למימון פעולות התנועה. בתקנות התנועה נאמר: "על החברים לחיות ברעות ואחוה ולעזור איש לרעהו, חבר המכבי הצעיר חייב להיות איש אמת ודיבורו אמונה, להישמע להוריו, למוריו, מפקדיו, ולהאיר פנים לגדול ולקטן" (א.צ.מ. S2/168 י"ד טבת תרפ"ג, 1923; מנחם, 1983: 303). יחודה של תנועת המכבי בדמשק היה בכך, שמרבית פעולותיה תוכננו, אורגנו והודרכו על-ידי **כוחות מקומיים**, בהנחיית הוועד המנהל, שהתכנס אחת לשבוע בראשות המצביא. בצלאל בצראוי כדי לקבל דיווח מאת ראשי הוועדות ולתכנן הפעילות. בתקנות התנועה הודגשו הסדר, המשמעת, החינוך הגופני והחדרת ההכרה הלאומית בקרב הקהילה: "מטרת התנועה היא לפתח את גופו של הדור הצעיר על-ידי התעמלות ומשחקי ספורט, ולהרגילו לסדר ולמשמעת, לקרב את הנוער אל הטבע על-ידי מסדרים

"בתנועה", חוברת מס' 3, תשנ"ב - 1992

וטיולים בסביבה הקרובה והרחוקה, להעשיר את ידיעותיו בתולדות ארץ האבות ולהכשירו לחיים לאומיים, אנושיים ותרבותיים, להיות יהודי בריא בגופו ובנפשו, בן נאמן לעמו ולארצו, ואזרח ישר במולדתו" (ראיון אישי, פסח, 1982; ראיון אישי, מוגרבי, 1982; א.צ.מ. S2/168, י"ג טבת; י"ד אלול תרפ"ג, 1923). מטרות אלו עוגנו בתכנית-לימודים, שכללה: טיולים, משחקי ספורט, התעמלות, קריאה בספרייה, הרצאות בספרות, היסטוריה, חינוך ומדע. את רעיונותיה הפיצה תנועת המכבי בירחון הנוער, אשר הפך ברבות הימים לקול הלבנון, בהוצאת הסתדרות המכבי בסוריה ובלבנון, (קול הלבנון, 1942).

חברי התנועה ומפקדיה חויבו בפעילות קהילתית ולאומית. במאי 1919, הקימו בוגרי המכבי את חברת הכנסת אורחים כדי לסייע למהגרים היהודים, שעברו דרך סוריה ולבנון, ואת חברת עוזר דלים לשם סיוע ליתומים ולא אלמנות נפגעי מלחמת העולם: "אם לא רואים עתה בכל הרחוב היהודי עניים המחזרים על הפתחים, זה הודות לחברה המחלקת מדי שבוע ל-160 נפש סכומים שונים, כדי שלא יחזרו על הפתחים ול-70 נשים לבל תלכנה לשבת בבתי-הבושת" (א.צ.מ. S2/657, 7.9.1919). הידרדרותן של הבנות לבתי-בושת, מחמת מצוקה כלכלית, חוסלה כמעט כליל בעזרת חברה נוספת שהקימו מכבי בוגרים בשם רודפי צדק. ומטרתה "לשים קץ למכת הפריצות, שהיתה בשכונת היהודים" מתנדבי החברה ערכו יחד עם המשטרה הסורית סיורים ליליים ברחיבות היהודים לאיתור הנערות, ודאגו לאיסוף כספים הן לשם הבאתן לחופה, והן כדי לשמור על כבוד הקהילה. אולם, לאחר שנעצרו גם נשים הגונות, שיצאו מפתח ביתן בלילה, הוחלט להפסיק את הסיורים המשותפים עם המשטרה, ולשתף בסיורים רק את חברי ועד הקהילה. בוגרי המכבי עודדו את יהודי הקהילות לרכוש קרקעות בארץ-ישראל, בעזרת חברת שבת אחים, שעסקה בעידוד ההשקעות ובקניית קרקעות להרחבת היישוב היהודי בארץ-ישראל. חברה זו, שעם מייסדיה נמנו גם בוגרי המכבי, סייעה לוועד העיר בחלוקת מתן בסתר ובחלוקת התמיכה החודשית של הממשלה הסורית ושל הקהילה היהודית במצרים ל-4200 העניים של הקהילות היהודיות בסוריה. יצוין, כי כשליש מקהילת דמשק נמנו עם שכבות המצוקה, דבר המעיד על מצבה הכלכלי הקשה ועל העול הכבד, שרבץ על מנהיגי הקהילה.

ב-28 ביוני, 1919, בעוד התעמולה הלאומית הסורית מהדהדת בחוצות לקראת בואה של ועדת קינג-קריין, נקראו נציגי תנועת המכבי בסוריה ובלבנון לוועידה, כדי

לבחור משלחת **לכינוס הארצי של המכבי**, שעמד להתקיים בבית-ספר למל בירושלים ב-13–14 באוקטובר, 1919. למשלחת נבחרו 15 נציגים, שצעדו בטכס הפתיחה והשתתפו בדיונים על מטרותיה הלאומיות של התנועה. חברי המשלחת חזרו חדורי גאווה לאומית, וכעבור מספר חודשים עלו 12 מהנציגים לארץ-ישראל (א.צ.מ. S6/2460, 18.4.1932; זמרי, 1971; **דואר היום**, 20.10.1919; יקותיאל ותדהר, תרע"ט; **קול הלבנון**, 1942).

בראשית שנת 1920, קיבלה מכבי דמשק את הכרת **הברית העולמית מכבי** בטכס מרשים ובמצעד ברחובות העיר, לקול תרועתם של יהודים וערבים כאחד. הופעת המכבי הצעיר בתלבושתו הרשמית ומלווה בתזמורתו המצוחצחת, עוררה מבטי-הערצה גם מצד השכנים הערבים, שראו עד אז בקהילה היהודית עדה נחותה הן במובן הגופני והן במובן הרוחני-לאומי. הופעות מכבי בחוצות דמשק העלו את הכבוד הלאומי של היהודים כלפי חוץ וכלפי פנים, וגרמו לשינוי יחס הסביבה כלפי הקהילה. ביטוי ההכרה הלאומית מצד השכנים הערבים ומצד מנהיגי הקהילה, העלה גם את יקרת בתי-הספר העבריים (א.צ.מ. S2/168, י"ג טבת תרפ"ג, 1923; כ"ה באלול תרפ"ג, 1923). ביקורו של סר סטיוארט סמואל, הנציב העליון בארץ-ישראל (כשבועות תר"פ, 1920), נוצל לשידוד שורות המכבי במפגן התעמלות מרשים, שהוכן על-ידי **מועצת המעמלים** והונחה על-ידי המצביא בצלאל בצראוי. תזמורת המכבי ליוותה את המצעדים ואת המפגנים, וניגנה בחגיגות ובנשפים הלאומיים, שערכו חברי המכבי למימון פעולות התנועה. באותה עת של חילופי השלטון, גירוש פיצל מדמשק ובריחת המורים העבריים, נזקקה הקהילה להפחת הביטחון, שהשרתה התנועה: "השפעת המכבי רבה מאד בפיתוח ההכרה הלאומית ובזריעת ניצני התחייה. התנועה מכשירה חלוצים לעבודה לאומית, ומהווה סמל לתרבותנו החינוכית" (א.צ.מ. S2/628, ט"ו כסלו תרפ"ב, 1921; י"ד אלול תרפ"ג, 1923).

פעילות המכבי בצל הלאומיות הסורית

באווירה של מאבקי הלאומיים הסורים והמאבק הארצישראלי הית סיכון רב בפעילות חברי תנועת המכבי. לסכנה זו נוספו הן הקשיים הכלכליים, ההגבלות מצד השלטונות הצרפתיים ומצד מנהלי כ"יח, והן המאבק הארצישראלי, שנתן אף הוא את אותותיו בקרב הקהילות היהודיות, והשפיע על האופי ועל ההיקף של פעילותן

הלאומית והספורטיבית של התנועות. י. קוברניץ, מרכז ועדת הקרן הקיימת בירושלים, תיאר כך את המצב בקיץ 1921: "המאורעות בארץ-ישראל העיבו את זוהר הציונות, וגרמו לאדישות והתנכרות, שהתבטאו בפחד ובאימת השכנים הערבים. השלטון הצרפתי עויין את הציונות בסתר ובגלוי, בהשפעת באי-כוח של כ"י"ח המקוויים לדחוק בעזרת הממשלה את השפעת הציונים" (א.צ.מ. 24/2332, ז' מנחם אב תרפ"א, 1921; AAL-5/330 [קק"ל], 14.10.1928; 18.10.1928). אך תנאים אלה הגבירו דווקא את מודעותם הלאומית של חברי המכבי ואת הזדהותם עם המאבק הציוני.

בשנת 1921, צוידו כל חברי התנועה במדים בצבע כחול-לבן, שעליהם סמל מגן-דוד של המכבי, והוקמה תזמורת כלי נשיפה. ביוני 1922, חנכה התנועה את דגלה בטכס רב-רושם. בשנה זו גויסו גם כספים להרחבת ספריית המכבי, **הרצליה** (א.צ.מ. 2/691, כי בסיון תרפ"א, 1921). הצלחתם של המכבי הצעיר ושל מכבי בוגרים עודדה את בצראוי להקים ביולי 1923 את **אגודת התעמלות מכבי** מקרב בוגרי הקהילה, בהדרכת מועצת המעמלים, שהורכבה ממדריכי-התעמלות מקומיים. חברי תנועה זו, המובחרים שבמתעמלים, היו חדורי קנאות לאומית לשפה העברית ולרעיון הלאומי: "התנועה נושאת אופי לאומי, ומטרתה לתת לצעירי דמשק התפתחות גופנית ורוחנית, ולהכשירם למעשים לאומיים, במקביל לפיתוח נפש בריאה בנוף בריא" (מנחם, 1983: 307-403). ההצלחה הספורטיבית של אגודת המעמלים, עוררה את הרצון להקים מקרב הספורטאים והפעילים המצטיינים את **קבוצת האיילה**. חברי ועד המכבי שהחליט על הקמת אגודה זו, היו בשנת 1923 בצלאל בצראוי, אליהו ששון (שהיה לימים יד-ימינו של אליהו אפשטיין במחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, שר-הדואר במדינת ישראל), ניסים לוזיה, משה מבהז, אליעזר פסח (גזבר), רחל מוגרבי (מזכירה), אלברט גלנטי; ג'דע; חקלאי ועוד.

ההחלטה של ועד החינוך הארצישראלי בשנת תרפ"ד (1923) לסגור את בתי-הספר העבריים בדמשק נתקבלה על-אף התנגדות מנהיגי הקהילה, המורים העבריים ותנועות-הנוער הציוניות. האחרונות ראו בהחלטה זו סכנה להמשך קיומן. תנועת המכבי בדמשק, שפיתחה תלות רבה במורים העבריים, החלה לחוש בקשייה הצפויים כבר חודשים ספורים לפני עזיבתם, והתנועה, שפעלה ללא גרעונות, נאלצה לצמצם את פעילותה בגלל קשיים כספיים. למרות קשייה הכספיים תרמה תנועת המכבי באותה שנה 40 ליי"מ (לירות מצריות) כסיוע למרכז המכבי בארץ (פרטיכול המכבי, כסלו תר"פ, 1919).

הרחבת שורות המכבי והפעילות הלאומית המופגנת, עוררו את חמת הלאומנים הערבים, שגינו את הנאמנות הכפולה של היהודים: "העיתונות הערבית מביטה באיבה על עבודת הציונים כאן, המביאים למהפכה בסדרי חייהם של יהודי דמשק. מאז הורחבה הלאומיות החלו גם ההתנפלויות עלינו בעיתונות הערבית" (א.צ.מ. S2/691, י"ד באלול תרפ"ג, 1923). בתקופת פעילותם של בתי-הספר העבריים סבלה תנועת המכבי מהגבלות השלטון הצרפתי, שהתנגד לפעילות לאומית ממוסדת ומופגנת, כדי שלא לעורר את זעם הערבים. מנהלי כ"י"ח, שנמנעו משיבוש היחסים עם השלטונות, השתדלו להשפיע על מנהלי בתי-הספר העבריים להצניע את הפעילות הלאומית המופגנת עד יעבור זעם. אך המנהלים העבריים וראשי מכבי ראו במאמצי כ"י"ח ניסיון להצר את צעדיהם, ואף האשימו את כ"י"ח בסיוע לקולוניאליזם התרבותי של צרפת. יש לזכור, כי בניגוד לכל ארץ מוסלמית אחרת, פעלו בדמשק בתי-ספר עבריים לצד בתי-ספר של כ"י"ח, וסיכנו בכך את מעמד הבכורה שלה. מובן אפוא, שכ"י"ח היתה מרוצה מסגירת בתי-הספר העבריים, ופרשה את חסותה ברצון על תנועת המכבי, במטרה להרחיב את שורות תלמידיה ולמתן את פעילותה הלאומית המופגנת.

המחסור בכוח הדרכה

במהלך כל התקופה הנדונה סבלו תנועות-הנוער הציוניות ממחסור בכוחות-הדרכה, שכן מרבית המדריכים המקומיים עלו לארץ, וכל אימת שהוכשרו מדריכים חדשים, עלו גם הם ארצה. על התמורות, שחלו בפעילות המכבי בדמשק אחרי סגירת בתי-הספר העבריים, ניתן ללמוד גם מדיווחו של ניסים לוזיה, נשיא המכבי בדמשק:

"כשכל הכוחות הכי טובים עזבו את דמשק, המשיך המכבי את עבודתו בעזרת בצלאל בצראוי. מספר החברים והחברות היה כ-300 ויותר, ולהם שתי תלבושות רשמיות ותזמורת של 30 כלי נגינה. עם סגירת בתיה"ס העבריים, עבר בית-הספר להנהלת אליאנס. מנהל אליאנס, כהנוף, לא התנגד לפעילות המכבי, שהחל מ-1925 נוהלה על-ידי צעירים מקומיים. החלפת כהנוף בזילברשטיין, שעבר מיפו, הביאה לחיסול פעילות המכבי בבית-הספר של האליאנס – כאשר התנגד לקבלת-הפנים שהמכבי חשבה לערוך למטיילים מארץ-ישראל, והזמין משטרה ששמרה על שערי בית-הספר" (פרטיכול המכבי, ב-ג, עמ' 97).

הגבלות כיי"ח על פעילות המכבי בדמשק הלכו וגברו בסוף שנות העשרים. כיי"ח מנעה ממנהיגי התנועה עריכת טכסים לאומיים בין כותלי בית-הספר. כך, למשל, בוטלה האזכרה להרצל בכי' בתמוז בשנת תרפ"ט (1929) על-פי הוראת זילברשטיין, מנהל כיי"ח, שאסר על חברי המכבי להיכנס ולפעול באולמות בית-הספר (א.כ.פ. Syrie. Damas, IG2, Sionisme, 22.9.1929). בכך באו לקיצן חמש שנות פעילות המכבי (1924-1929) בין כותלי כיי"ח. ד"ר לוריא, יו"ר ועד החינוך בהנהלת הציונית, שביקר במקום, תיאר את פעולות המכבי: "צעירים המועסקים כפועלים, פקידים, סוחרים ורוכלים, מתאספים פעמים אחדות בשבוע ללמוד עברית, להתעמל, ולבלות בחברה עברית. כמאתיים נערים שרו שירים עבריים ועשו תרגילים בהתעמלות בסדר נפלא, בדיוק וביופי" (א.צ.מ. II/706/24, ז' תמוז תרפ"ד, 1924). פעילות לאומית זו עמדה להיפסק מחמת המאבק, שניהלו מדריכי המכבי עם מנהל כיי"ח על המשך קיום המפגנים הלאומיים בסוריה ובלבנון.

פעילות המכבי בצל המרד הסורי

במהלך המרד הסורי, שפרץ בשנת 1925, גברה מצוקתן הכלכלית והבטחונית של הקהילות היהודיות בכלל ושל תנועת המכבי בפרט: "המצב הכלכלי בסוריה הוא מצב של מלחמה, בירות מזכירה עיר הסמוכה לחזית, דמשק נהפכה לגיא החזית – הפירות בכל רחוב, גדרים וחוטי ברזל. פלוגות חיילים מבוצרות על הגנות, וכל הדרכים מסוכנות. יהודים רבים נתרששו עקב צמצום הסחר, ובפרט יהודי דמשק. המשפחות העשירות המעטות יצאו את העיר, חלקם היגרו לארגנטינה" (א.צ.מ. K/457, 3.10.1926; ק' KH4B/457, 1.6.1927). בתנאי חרדה אלה, כאשר התנועות הציוניות צמצמו את היקף פעילותן, המשיכו חברי המכבי הצעיר בפעילותם הלאומית והספורטיבית: "בדמשק פועלת הסתדרות המכבי הצעיר" (KH4C/694, 16.9.1927). בסיכום דיווחו המליץ גם הלפמן, יו"ר הקרן הקיימת, לאמץ את הנוער העברי בסוריה. המדריכים המקומיים ביקשו מהמוסדות הלאומיים חומר הסברה להמשך פעולתם, כדברי ניסים לוזיה: "הרב מנחם הלוי, ד"ר הלפמן וד"ר הנס כהן, בביקורם בדמשק ב-1 באוקטובר, 1926, הבטיחו לעזור לאגודתנו בהמצאת חומר ספרותי, עיתונים, ספרים ושבועונים, והנה עד היום לא קיבלנו שום דבר". רבים מחברי המכבי היו מנויים על עיתונים עבריים, כגון **הארץ והפעל הצעיר**, וביקשו לקבל ספרות עברית לשיעורי הערב (א.צ.מ. KKL-5/330 [קק"ל], ה' אלול תרפ"ז; KKL-5/330 [קק"ל], 3.10.1926; K/457, 10.10.1927). למסקנה דומה לזו של הלפמן, הגיע מאוחר יותר גם דוד אבישר, שעמד בראש קבוצת מורים ארצישראלים, שביקרו

"בתנועה", חוברת מס' 3, תשנ"ב - 1992

ב-1929 בסוריה ובלבנון (א.צ.מ. KKL-5/330 [קק"ל], ט' מר-חשוון תרפ"ט, 1928). אבישר ציין את **כּוּשֵׁר הַהִישָׁרְדוֹת** של תנועת המכבי ואת יכולת פעולתה מתוך הכרה ומתוך מסירות לאומית מופתית. הוא הציע לקרנות את עזרת הסתדרות המורים בירושלים "בסיוע לנוער העברי בסוריה" (KH4C/964, 24.3.1931). גם פגישות אלה הסתיימו בלא תוצאות. אליהו אפשטיין מייחס בסקירתו את הפעילות הלאומית לבתי-הספר העבריים בדמשק: "אם קם בדמשק נוער ציוני וחלוצי, המביע הכרה ומסירות לאומית למופת, זה בזכות תקופת בתי-הספר העבריים בדמשק" (א.צ.מ. KKL-5/621 [קק"ל], 2.4.1933).

הקדע בתנועת המכבי

המרד הסורי, המצוקה הכלכלית והתגבשות הגוש הלאומי הסורי במאבק לעצמאות מדינית, העלו בקרב חלק מחברי תנועת המכבי הבוגרים הרהורים וספקות בשאלת התועלת הלאומית שבפעילותם. עוד בשנת 1921, טבעו המאורעות את חותמם על התלמידים שבבתי-הספר העבריים ובתנועת המכבי, שאולצו להשתתף בהפגנות הסוריות הלאומניות ביום הצהרת בלפור, ואף לקרוא מאונס ומחשש של פרעות, קריאות-גנאי נגד הציונות. החיים במבחן הנאמנות הכפולה תסכלו לא מעט את הנוער ואת מנהיגי הקהילות, ויצרו חלל ריק, שהתמלא בסיפורי ההגשמה הציונית של המורים העבריים, המדריכים, העיתונות הישראלית, שליחי הקרנות ושליחי ההתיישבות הארצישראלית. אט-אט חדרה ללב הנערים האמונה בהגשמה הציונית, שנתחזקה בסיפורי המאבק לעבודה עברית. על רקע זה התפלגה תנועת המכבי בדמשק, ואלה שפרשו ממנה הקימו בשנת 1925 את **תנועת הצבי**. תנועה זו פעלה רק בדמשק במטרה להשתלב בתהליכי ההגשמה, ובה בעת להשריש את תודעת הלאומיות ואת החובות המשתמעות מכך, בקרב הקהילה. תסיסה זו, שהחלה לפעום בקרב הנוער הדמשקאי, הביאה אותו לנטישת בתי-הספר ומקומות העבודה בהחלטה נחושה לעלות ארצה. ואמנם, בשנת 1927, עשו 10 בחורים את דרכם ברגל עד מחלקת העלייה בירושלים, שאליה הגיעו אחרי תלאות מרובות. אך למרבה הפתעתם הם נזפו על עלייתם הבלתי-ליגאלית ואולצו לשוב על עקבותיהם, כשהם מאוכזבים מיחס המחלקה, שטרפה את חלומם. הסיבה לגירושם היתה החשש שהם יקוזזו על-ידי הממשלה ממכסת הסרטיפיקאטים (לוי, תש"ו; אילן, 1982; אילן, 1984).

תנועת הצבי הדמשקאית, שהתפלגה מתנועת המכבי, למדה במהלך פעילותה בשנים תרפ"ה-תרפ"ט (1925-1929) על הזרמים הפוליטיים, שפעלו בקרב ההנהגה הציונית. בעזרת יהודה קופילוביץ (אלמוג), חבר קיבוץ רמת-רחל, החליטה תנועה זו בטבת תרפ"ט (1928), לשנות את שמה ל**תנועת החלוץ**, ולהתקשר עם תנועת העבודה והקיבוץ המאוחד. ההתקשרות לגוף פוליטי גרמה למפנה בתפיסת ההגשמה החלוצית. מיד לאחר הקמת התנועה עלתה קבוצה בת שישה חברים להכשרה בכפר-גלעדי, והללו לחצו על חבריהם להרחיב את מעגלי התנועה: "מכתבי החברים מהארץ תבעו משאר חברי התנועה הרחבת מסגרת התנועה ותנופה ארגונית, אשר עליה הוחלט ביום יסוד התנועה" (אילן, 1984: 287).

פעילות המכבי בכירות

ההכרה בתנועת המכבי בכירות

מכבי בירות, שקיבלה את הכרת ה**ברית העולמית מכבי** בחורף תרפ"ז (1927), זכתה גם היא לתמיכה מלאה מצד ועד הקהילה, שהעמיד לרשותה את מבנה ה**תלמוד-תורה** העברי, וסייע לה ברכישת תלבושות. בחנוכה תרפ"ז (1927), ערכו המכבים תהלוכת לפידיים לקול תשואות היהודים והערבים. באביב תרפ"ח (1928), השתתפו חברי מכבי בירות בכינוס ה**צופים הלבנונים**, וזכו שם להצלחה רבה ולמספר מדליות. בפסח תרפ"ט (1929), השתתפו בכינוס החמישי של המכבי, שנערך בארץ, ובשובם לבירות נערך לכבודם נשף מפואר. עיקר הפעילות היתה אתלטיקה קלה, כדורגל וטניס שולחן, אך חברי התנועה קיימו גם שיעורי-ערב בהנחלת הלשון העברית, הוציאו עיתון-קיר, ערכו נשפים, חזיונות, קונצרטים ומצעדים בליווי התזמורת (**קול הלבנון**, 1942: 11-12).

יחסי הגומלין עם המוסדות הלאומיים בארץ

פעילות המכבים בדמשק ובכירות סבלה מתמורות ומיחס עויין של השלטונות ושל האוכלוסייה המקומית, ועוררה דאגה בקרב מנהיגי הקהילות, שחששו מעימותים עם השלטונות. ברצונם לגונן על קהילותיהם, התייחסו המנהיגים לפעילותם של המכבים בהתאם ליחסם של השלטונות. בהעדר תמיכה מצד הנהגת הקהילות, קיוו חברי המכבי בדמשק ובכירות להסתייע בנשיאות המכבי הארצישראלית למציאת

"בתנועה", חוברת מס' 3, תשנ"ב - 1992

מדריכים ומעמלים, אך גם כאן נכונה להם אכזבה, שעוררה בהם תרעומת רבה: "בירות היא בת חורגת! גם ההנהלה הציונית וגם הנשיאות של מכבי מעמידה את סיפנו במדרגה נמוכה מיתר הסיניפים בטענה, שאנחנו רחוקים ונשכחים תמיד מהלב. דווקא בבירות צריכה הנשיאות להקריב מרץ כפול מסניפינו בארץ, כדי להקים דור חלוצי" (פרטיכול המכבי, י: 575).

חברי המכבי דרשו מן המוסדות הלאומיים בארץ "התעניינות גדולה יותר בגולה היהודית המזרחית" (א.צ.מ. KH4C/964, 1933), ואף איימו בהפסקת פעילותם למען הקרנות הלאומיות, אם לא יזכו ליחס מתאים מצידם. הדברים נאמרו בקבלת-הפנים, שערכו מנהיגי הקהילה של בירות, תנועת החלוץ, המכבי ותלמידי התלמוד-תורה העברי, לסופרים ישי אדלר ויהודה בורלא, שליחי קרן-היסוד. חברי המכבי חזרו על דבריהם גם במסיבה, שערכה לכבודם לשכת בני-ברית. במסיבה זו עלתה שאלת יחסי-הגומלין במלוא חריפותה. מאה חברי המכבי, שהשתתפו במסיבה, הביעו את זעמם נגד "הזנחת המוסדות את קהילת בירות ובעיקר את תנועות הנוער הציוני" (**דואר היום**, 15.3.1933; פרטיכול המכבי, ב-ג: 69; ח-ט: 466). אך בורלא, שהכיר את בעיית ההזנחה מתקופת היותו מנהל בתי-הספר העבריים, הרגיע את הרוחות וציין בדיווחו את "להט הצעירים מהרעיון הציוני" (א.צ.מ. KH4C/694, י"א באדר תרצ"ג, 1933).

ברל כצנלסון, שהתלהב ממגישותיו עם תנועות-הנוער הציוניות בלבנון ובסוריה בקיץ 1931, המליץ אף הוא בפני נתן ביסטריצקי, מנהל מחלקת הנוער של הקרן הקיימת בירושלים, להקציב סכום כסף לצורך פעולה בין הנוער העברי בסוריה. הוא דאג לשלוח לארגוני הנוער מספר ספרים בעברית, אף חיפש **שליחים המוכנים להסתגל לסיבה היהודית המזרחית**. היענותו של כצנלסון היוותה מפנה ביחסם של אישים מהיישוב בארץ לפעילות הציונית בסוריה ובלבנון, אם כי בפועל הועברו בשנת תרצ"א (1931), רק חלק מהכסף, שדרש כתמיכה בפעילות זו. יתר על כן, המדריכים **לא נשלחו על אף הפצרותיו של כצנלסון ועל אף נימוקיו בנושא החשיבות הלאומית הטמונה בנוער היהודי בסוריה**: "הנוער הסורי עשוי להביא לנו תועלת מרובה, ולהעמיק את קשרי ארץ ישראל עם העדות היהודיות שבארצות השכנות" (א.צ.מ. KKL-5/447 [קק"ל], כ"א באייר תרצ"א, 1931).

ניסיון הפעילות הפוליטית

צעירי הקהילה הבירותית, שנתקנאו בשכניהם הערבים והנוצרים, והושפעו מן הסטודנטים ויהודים והארצישראלים, אשר למדו באוניברסיטאות בירות, ניסו להגביר את מעורבותם הפוליטית בהנהגת הקהילה. חברי המכבי, שנפשם נקעה מהתמיכה הצנועה מצד ההנהגה המקומית ומהתעלמותה של נשיאות המכבי הארצישראלית, החליטו בשנת 1931 לייסד בכירות **מפלגת נוער לאומית**, כדי להתמודד בבחירות לוועד **לשכת בני-בית**, שנערכו באותה שנה. בבחירות אלה הצליח מפלגת הצעירים להביא לבחירת מועמד, יוסף סעדיה, ואף להקים ועד פעולה מרכזי לסניפי תנועת המכבי בחלב, בבירות ובדמשק. בחירת יוסף סעדיה, צעיר חרוץ וחדור הכרה לאומית, ליושב ראש ועד לשכת בני-בירות, עודדה את הוועד המרכזי להרחיב בינואר 1932 את מפלגת הנוער הלאומית בקרב המשכילים. המטרה היתה להקים מועצת תנועות נוער עליונה לכל יהודי סוריה ולבנון. במצע המפלגה הוגדרו מטרותיה הלאומיות כדלהלן: (א) חיזוק ההכרה הלאומית היהודית בקהילה; (ב) הכשרת הקרקע ליצירת מועצה עליונה לכל יהודי סוריה ולבנון; (ג) דרישה מן השלטונות לשלב את בני הקהילה במשרות ובתפקידים; (ד) הוצאת עיתון בשפה הערבית והצרפתית כביטאון ליהדות סוריה ולבנון; (ה) השתתפות בבחירות לוועד הקהילה מגיל 20 שנה ומעלה (**דואר היום**, 10.3.1933). מפלגת צעירים זו, שהוקמה לצרכים פנימיים, הפיחה רוח חיים בקהילה הבירותית וזכתה לאמונה באסיפות הכלליות. אך ועד הקהילה, שנאלץ לתמוך ברעיונותיה של מפלגת הנוער הלאומית בראשית דרכה כדי לרכוש את אהדת הקהילה, מצא את ההזדמנות בשנת 1933 להדיח את סעדיה. כך גווע רעיון הפעילות הפוליטית מחוסר אמצעים כספיים ומחמת פחדם של חברי הקהילה.

השתתפות מכבי דמשק ומכבי בירות במכבייה הראשונה

כינוס המכבייה הראשונה בארץ (29 במרץ עד ה-4 באפריל, 1932), הציב אתגר בפני תנועת המכבי בסוריה ולבנון, ונוצל לשם התארגנות מחודשת. משלחת של עשרות משתתפים נטלה חלק במפגן הראווה ובתחרויות האגרוף, השחייה, הטניס, והסיוף. בסיום המכבייה סיירו המשתתפים בערי הארץ ובמוסדות היישוב. מקצת מחברי המשלחת "נשרו" בארץ ואחרים עלו באשרת "תייר", והותירו שוב את התנועה בלא מדריכים (א.צ.מ. KH4B/457; 3.7.1933; S6/2460; 18.4.1932; **קול הלבנון**, 1942).

למרות זאת הצליחה מכבי בירות לארגן את שורותיה כדי לסייע למהגרים היהודים מגרמניה. היא צירפה אליה את התזמורת של **התחייה העברית** ואת גדוד **צופי השלום**, הגבירה את שיעורי הערב, הקימה חדר-קריאה וייסדה **קבוצת מכביות**. פעילות לאומית זו וקליטת המהגרים בין כותלי התלמוד-תורה העברי, היוו את מרכז גאוות הקהילה. בנוסף לכל אלה, רשמו פרק נכבד בסיוע למהגרים היהודים מגרמניה.

הסיוע למהגרים מגרמניה

בשנת 1933 חיפשו יהודי גרמניה מקלט בסוריה ובלבנון, וביקשו להסתייע ביהודי ארצות אלה בעלייתם הבלתי-ליגאלית לארץ ישראל. לכבוד פליטים אלה, ערכו תנועות הנוער מפגן ראווה בהשתתפות כ-300 ספורטאים יהודים. את יום הספורט פתח די"ר דוד פינטו, יושב ראש ועד הקהילה והסתדרות הנוער העברי, בדברי ברכה ועידוד למהגרים הנרדפים. יום ספורט דומה ערכו חברי המכבי הבוגרים בחג השבועות תרצ"ז (1937), ובו נטלו חלק טובי הספורטאים של המכבי, של החלוץ ושל הפועל. מפגן זה היה מרשים ברמה הספורטיבית של ההתעמלות על מכשירים, כמו: מתח, מקבילים, סוס וטבעות. מפגנים אלה, שהחלו בהנפת דגל הלאום, תרמו רבות להרמת המוראל הלאומי בקהילות (א.צ.מ. KH48/457, 3.7.1933). ביולי 1933, כאשר גבר זרם המהגרים מגרמניה, שפקדו את בירות בדרום-ארץ-ישראל, נרתמו חברי המכבי ביחד עם חברי החלוץ לפעולות סיוע ולהברחת המהגרים ארצה. פעילות זו הגבירה את יצר העלייה לארץ-ישראל גם בקרב חבריהם, אך מאחר שגבולות הארץ היו סגורים בפניהם, פנתה הנהגת מכבי בירות ללשכה הארצית של קרן היסוד לסייע לה בקבלת "רשיון-תיירות" ל-75 מחבריה, שביקשו לעלות ארצה במסווה של תיירים. הדבר נעשה כדי להערים על השלטונות הבריטיים ולפצות את חברי המכבי על פעילותם המאומצת למען המהגרים ולמען קרן היסוד. אך הלשכה הראשית ומחלקת העלייה, שחששו מקיזוז "התיירים" ממכסת הסרטיפיקאטים, אם יישארו בארץ, מנעה את הישארותם (פרטיכול המכבי, י').

רדיפות הנאצים וזרם המהגרים מגרמניה, העמיקו את מודעותה של הקהילה לחשיבות הקמת הבית הלאומי לעם הנרדף בתפוצותיו, והגבירו את מעורבות צעירי הקהילה גם בפעולות לפתרון הבעיות הלאומיות. כך, למשל, חברי תנועת החלוץ בבירות, שהוקמה ב-1931 וטופחה על-ידי החלוץ מדמשק, השתתפו בוועידת החלוץ, שנערכה בדמשק בדצמבר 1933, כדי לקחת חלק בטיפול בשאלות הלאומיות

שהעסיקו את הקהילות, ובפילוס נתיבי-העפלה בלתי-ליגאליים לחברי החלוץ ולמהגרים, שזרמו דרך בירות. התעוררות זו הושפעה מהחלטת המוסדות הארצישראלים באמצע שנת 1933 לסגור את סיניף בנק אפ"ק בבירות למורת-רוחה של הקהילה ועל אף מחאותיה. בקרב הקהילה רווחה הדיעה, כי זו טעות לסגור את הבנק, ששימש כמרכז הסחר עם ארץ-ישראל וכמרכז להעברה חסויה של כספים לקרנות (א.צ.מ. S25/3561, 7.6.1933). השפעת הנוער על הקהילה, שהיתה ניכרת מאד בשנות העשרים, הצטמצמה בשנות השלושים כתוצאה מעליית מרבית בוגרי התנועות לארץ. חברי תנועות מכבי, החלוץ והפועל, שצעדו בראשית שנות העשרים בחוצות דמשק במדיהם, כשהם מלווים בתזמורת ושרים שירה עברית, נאלצו לעבור בשנות השלושים לפעולה בתנאים מחתרתיים, ללא תמיכת המוסדות ובהסתייגות ראשי הקהילות.

המכבייה השנייה

מכבי בירות ומכבי דמשק שלחו נציגים לקורס המדריכים, שנערך בחיפה ב-1934, כדי למלא את מקום המדריכים שעלו לארץ. להרמת המוראל הלאומי של הקהילה ושל המהגרים היהודים, צעדו חברי המכבי בחוצות בירות בתלבושת כחול-לבן ובשירה עברית, מלווים בצלילי תזמורת התחייה (דואר היום, 10.3.1933; 15.3.1933; קול הלבנון, 1942: 12). משלחות מטעם מכבי בירות ומכבי דמשק השתתפו גם במכבייה השנייה, שהתקיימה בתל-אביב ב-1935. בטכס הפתיחה אירעה תקרית לא נעימה: "חברי המכבי הצעיר צעדו בנושא דגלים בטכס הפתיחה, עד אשר נשמעה הקריאה ברמקול: מכבי הצעיר לבנון מתבקש לצאת מהשורות, היות ותלבושתו שונה מזו של התנועה הארצישראלית. יצאנו את המגרש מאוכזבים וכפופי ראשי". (קול הלבנון, 1942: 14). כאשר משלחת בירות שהתה במכבייה השנייה, הרסו השלטונות הלבנוניים את צריפי בית המכבי שבחצר התלמוד-תורה יחד עם צריפים אחרים, שהיוו מטרד, והמכבים נותרו בלא "קו". בתום המכבייה נשאר מקצת ממדריכי התנועה בארץ, ושוב סבלו המכבים ממחסור במבנה ובמדריכים. ואולם, למרות קשיים אלה, גברה הפעילות הציונית של חברי המכבי.

ד"ר א. רוזנפלד, חבר הנשיאות העולמית של המכבי, תיאר ברשמי ביקורו בדמשק, בחלב ובבירות, את התגברות הרגש הלאומי לאחר המכבייה השנייה: "בלב הנוער

פועם רגש יהודי כן. חזקים ואמיצים הם החוטים הקושרים אותו לצור מחצבתו. בביה"ס המיסיונרי, שבו מתחנכים מאות תלמידים עשרות בשנים, אף תלמיד אחד לא המיר את דתו". בהמשך דבריו התפעל מהשליטה בשפה העברית ומהשפעת הכינוסים הלאומיים על עליית חברי התנועה לארץ: "הופעתם של חברי המכבי מסוריה בכינוסים המפוארים של הספורט היהודי, עשתה רושם רב וגרמה לעליית מאות צעירים. בדמשק צרים הרחובות, אבל לא צר האופק והלב היהודי, מה רבה המסירות וההתלהבות של הצעירים לקודשי היהדות" (פרטיכול המכבי, ו-ז, 335-354; **קול הלבנון**, 1942: 21-22). חברי תנועות הנוער היהודי בדמשק ובבירות נתקנאו בפעילותו הלאומית והספורטיבית של הנוער הערבי, שהיוותה עבורם דגם לחיקוי ולאגור לאומי. כך, למשל, הציבה הנהגת המכבי בדמשק, בחלב ובבירות אתגרים ספורטיביים ולאומיים לחבריה, כמו הסיוע הכספי למהגרים היהודים, איסוף תרומות לקרנות הלאומיות, ופעילות ספורטיבית מגוונת בהתעמלות, באתלטיקה, במשחקי כדור, ובעיקר במפגני התעמלות הראווה, שרוממו את רוח הקהילות במועדי ישראל ובחגים הלאומיים.

הנהגות המכבי בדמשק, בבירות ואף בחלב דאגו בסוף שנת 1937 לפעילויות ספורטיביות ולאומיות לחבריהן כדי לעודד את רוחם בימי המצוקה בעת הרדיפות הלאומניות מצד המופתי הירושלמי והנוער הלאומי הברותי. ספורטאי תנועת המכבי עסקו בהרמת משקולות, באגרוף, בהתעמלות קרקע ומכשירים, באתלטיקה קלה ובמשחקי כדור. חברי המכבי והמכבי הצעיר הקימו גם **קבוצות תחרותיות** ונטלו חלק בהצלחה רבה **באליפויות המקומיות, ובימי הספורט העברי**, שנערכו בדמשק. בעוד צעירי חלב עסקו בקלוב הציוני במפגשי רעים ובריקודים, עסקו חברי המכבי בדמשק ובבירות בהכנות לקראת המכבייה השלישית. את האווירה הפעלתנית של חברי המכבי והחלוץ בדמשק מתאר בר-דרומא, שליח הסוכנות היהודית, באוקטובר 1937:

בכל מקום נזדמנו לי בדמשק דוברי עברית. ביקרתי בקלוב העברי ומצאתי דור צעיר ציוני במלוא המשמעות. בכל ערב מתכנסים בו בחורים ובחורות, גם ילדים וילדות וקוראים עברית, שרים ורוקדים ממש כמו באחת הקבוצות שבעמק. לדור צעיר, בריא ויפה זה, שאיפה אחת – ארץ-ישראל ועבודה חקלאית (א.צ.מ. 526/9821, אוקטובר, 1937).

שלא כחברי המכבי, הפועל והחלוץ, שלמדו בבתי-הספר היהודיים העבריים, נותרו הנערים היהודים שלמדו בבתי-ספר זרים ללא מסגרות לאומיות. מעיד על כך בוראק, בא-כוח הקרן הקיימת בבירות:

בתי-הספר הזרים הקהו בקרבם את תחושת השייכות הלאומית עד כי חשו עצמם תלושים ממקורם הטבעי – אלה שאפו לאתגרים לאומיים. כמו הנוער הערבי התקהלו באסיפות וחיפשו עניין להתלות בו, אך לרוב התפזרו במפח נפש ודיכאון, מחוסר הכוונה. דרושה התעניינות מצד היישוב בקיבוץ זה, אשר קירבתו לארץ ומקום הימצאו נותנים לו ערך מיוחד. האינטרס הלאומי שלנו דורש קיום קהילה בעלת הכרת ציונית, שתביא ותועלת רבה ליישוב שלנו בשטח הפוליטי והכלכלי, תוכל לפתח יחסים מכוונים עם תושבי לבנון, ולהסביר את ערכו המיוחד של הבית-הלאומי למען לבנון עצמאית. (א.צ.מ. ק' 5/954 AAL [קק"ל], אפריל, 1936).

נימוקיו של בוראק בשנת 1936 בדבר התועלת הלאומית שבטיפוח הנוער הבירותי, היו זהים לנימוקיו של בורלא, ריבלין והלפמן, שהוטחו בשנות העשרים כלפי ועד החינוך הארצישראלי. המחלקה המדינית התעלמה מהעצות המדיניות של מנהיגי תנועות הנוער, של מנהיגי הקהילות, ואף של שליחי הסוכנות, הקרנות הלאומיות והוועד הלאומי, כמו יצחק בן-צבי, ד"ר הלפמן, בר-דרומא. בוראק האמין, שהצלחת הפעילות למען הקרנות הלאומיות תלויה בארגון הנוער הלאומי. הוא קירב את הנוער, שהתחנך במיסיון ובכ"י"ח והיה מרוחק מן הבעיות הלאומיות, והציע ללשכה הראשית למקד את פעילותה בהגברת הפעילות הציונית. אך בגלל דעתו זו הוחלף בוראק בנוח לוי (א.צ.מ. 5/954 AAL [קק"ל], ק' 5.10.1936 ; 56/1957). כ"ה תשרי תרצ"ז, 1937). לנוח לוי הובהר כי עליו לעסוק "רק בגביית כספים" (א.צ.מ. ק' 5/54 AAL [קק"ל], 19.11.1938). כל ניסיון של מעורבות הקהילה בתהליכים לאומיים, שהיה מעבר לגביית כספים, נדחה על-ידי המחלקה המדינית. כך, למשל, דחו ויצמן והמחלקה המדינית את אזהרת הרב הראשי של בירות, הרב בוחבוט, מפני החיזור אחרי הנוצרים בלבנון: "משענתנו אנו, אינם הנוצרים כאן אלא היהודים, לכן, חובתכם היא להתעניין ביהודי לבנון" (א.צ.מ. ק' 5/954 AAL [קק"ל], 19.7.1936 ; 30.7.1936 ; 10.7.1936).

בשנת 1938 פעלו בבירות תנועות המכבי, המכבי הצעיר, החלוץ, הפועל, הצופים, אגודת צעירים עבריים, אגודת צעירי אחים, טיפת חלב, והוועד המרכזי של הנוער העברי בבירות. בסך הכל כ-500 איש, ש**מחציתם** היו חברי המכבי. חניכים אלה צעדו בחוצות בירות בלוויית תזמורת המכבי, ושירה עברית בפיהם. אכן, התהלכות, הכנסים והחגיגות, שערכו חברי המכבי, אימצו את לב הקהילה באווירת ההסתה האנטי-יהודית, שניהלו המופתי ותומכיו. ואולם, ערב מלחמת העולם השנייה, בשנת 1939, חל מפנה בפעילות מכבי בירות: "בשנת תרצ"ט (1939), התחלנו להגביר את הפעילות, אך המלחמה העולמית השנייה הרסה את תכניותינו. בשנה זו ניטל מאיתנו הרשיון לקיומנו, והיינו צריכים להירשם מחדש. ואמנם, הכירו השלטונות בזכות קיומנו, והסתדרות המכבי אושרה שוב" (**קול הלבנון**, 1942: 13).

סיכום

ייחודן של תנועות המכבי בסוריה ובלבנון היה בכך, שהן פעלו על גבולה הצפוני של ארץ-ישראל בהיותן לכודות בצבת מאבקי הלאומיות הערבית והתנועה הציונית לעצמאות לאומית. העימות הדו-לאומי במרחב סוריה הגדולה הלך והחריף לקראת מלחמת העולם השנייה. חברי המכבי היו נתונים בין פטיש הלאומנות הערבית ובין הסדן הציוני, ונדרשו להוכיח את נאמנותם הן לארץ מולדתם והן לתנועה הציונית. על אף זאת, ארגנו פעילות ספורטיבית ולאומית, שלמרות הסכנה הכרוכה בה היתה מגוונת: פעילות בבתי-ספר עבריים, מתן שיעורי ערב להנחלת השפה העברית, עריכת מופעי ראווה בהתעמלות ומצעדים בחוצות דמשק ובירות; גיוס תרומות למען הקרנות הלאומיות ולמען מפעל השקל הציוני; מתן מקלט וסיוע למהגרים יהודים מאסיה ומאירופה בעלייתם הבלתי-ליגאלית, בניגוד לעמדת המוסדות הארצישראלים. בוגרי התנועות פעלו גם כסוכני מודיעין בלשכה הערבית של המחלקה המדינית, וניצלו את קשריהם עם ההנהגה הפוליטית לגיוס אישים סורים ולבנונים לפעילות מודיעינית כסוכני הלשכה הערבית. פעילות ציונית זו התרחשה בצל המאבק הלאומי הסורי לעצמאות מדינית, ששימש גם כורז וגם כדגם לחיקוי רב השפעה על פעילותם הספורטיבית והלאומית של חברי המכבי (א.צ.מ. S25/5778, S25/3500; 3.3.1936; 4.9.1936; 17.12.1936; E8028, P.R.O. 371/19980). ההסתה של

ההסתה של הלאומנים הערבים להזדהות הסורים עם מאבקם של ערביי ארץ-ישראל ולפרעות ברובעים היהודיים, תרמו גם הם להגברת הזדהותן הלאומית של תנועות הנוער עם המאבק הציוני הארצישראלי, והמריצו את הנוער היהודי לפעילות לאומית. בהעדר מנהיגות קהילתית פעילה נאחז הנוער בפעילות הציונית כבקרש הצלה לאומי ופיתח הערצה כלפי ההנהגה הארצישראלית. במהלך שנות השלושים גברה ההשתייכות הלאומית בקרב כ-1,500 בני-הנוער, שפעלו במסגרת המכבי, ובמסגרת תנועות נוער אחרות: בדמשק, חלב ובירות, שמניין אוכלוסייתן היהודית היה כשלושים אלף נפש. פניותיהם הרבות למוסדות הארצישראלים במהלך שנות העשרים והשלושים לשלוח אליהם מדריכים, מחנכים וחומר הסברה ציוני, נותרו לרוב בלא מענה, למרות מודעות המוסדות הלאומיים לחשיבות פעילותן הלאומית והמדינית של תנועת המכבי בסוריה ובלבנון (א.צ.מ. 1931.3.24. KH4c/694).

רשימת המקורות

- אילן צ. (1982). **החלוץ בסוריה וההתיישבות בחורן 1928-1936**, ירושלים: **פעמים**.
- אילן, צ. (1984). **הכמיהה להתיישבות יהודית בעבר-הירדן**. ירושלים.
- אלמליח, א. (תש"ז). **על החינוך העברי בסוריה ובלבנון**. ירושלים: עם וספר.
- זמרי, א. (1971). **החינוך הגופני והספורט בארץ-ישראל בשנים 1917-1927**. נתניה: מכון וינגייט.
- יקותיאל, י. ותדחר, ד. (תרע"ט). **אלבום המכבי**, ב-ג, יפו תל-אביב.
- כהן, מ. (עורך). (תשל"ט). **פרקים בתולדות יהודי המזרח**, ירושלים.
- לוי, י. (תש"ס). **השפה העברית בדמשק**. ירושלים: עם וספר.
- לוי, נ. (תשט"ו). **דפים בהיסטוריה שעדיין לא נכתבה**. תל-אביב: **המעורר**.
- מנחם, נ. (1983). **מתחים ואפליה עדתית בישראל**, רמת-גן: רובין.

ארכיונים

- ארכיון ציוני מרכזי (א.צ.מ.), ירושלים.
- ארכיון העדה הספרדית (ק.ה.ס.), ירושלים.
- ארכיון כ"י"ח (כל ישראל חברים), פריז (א.כ.פ.).
- ארכיון משרד החוץ הבריטי (P.R.O.).
- ארכיון במכון וינגייט.

אוספים

- אוסף שלום טובי, קרית ביאליק.
- אוסף אליעזר פסח, גבעתיים.
- פריטכול המכבי, בתוך אוסף אליעזר פסח, גבעתיים.

ראיונות מוקלטים

- אליעזר פסח, גזבר תנועת המכבי בדמשק (גבעתיים).
- רחל מוגרבי, מזכירת תנועת המכבי בסוריה (תל-אביב).

עיתונים (שיצאו לאור בעבר)

- דואר היום
- קול הלבנון.